

Λόγοι ισχύος και εύγλωττες σιωπές: διαφοροποιημένες
τυπολογίες εξουσίας στις θεϊκές συνελεύσεις του έπους
(Όμηρος, Όδύσεια 1.22 κ.ε. και 5.1 κ.ε., Ίλιάδα 4.1 κ.ε. και
8.1 κ.ε., Οβίδιος, Μεταμορφώσεις 1.176 κ.ε.)

ΟΙ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙΣ ΤΩΝ θεών στην επική παράδοση αποτελούν μια παγιωμένη σκηνή. Στις συνελεύσεις δημιουργούνται συχνά οι προϋποθέσεις γόνιμου διαλόγου, μέσα από τον οποίο αναδεικνύονται οι σχέσεις εξουσίας μεταξύ των ομιλητών. Η εξουσία, η μορφή της οποίας μεταβάλλεται ανάλογα με τον βαθμό ή τον τύπο της ισχύος που έχει ένας ομιλητής, αντικατοπτρίζεται συχνά μέσα στον ευθύ λόγο των χαρακτήρων ή, σε άλλες περιπτώσεις, μέσα στον πλάγιο λόγο και τη σιωπή τους. Τα μοτίβα του λόγου και της εξουσίας διαφοροποιούνται ανάμεσα στα πρώιμα έπη (Ομηρικά έπη) και την ύστερη παράδοση (Μεταμορφώσεις), καθώς η παράλληλη μελέτη των συνελεύσεων αναδεικνύει τη δυναμική παρά τη στατική φύση του λόγου και της εξουσίας. Οι ενδοκειμενικοί δείκτες και οι διακειμενικές σχέσεις των υπό μελέτη επών θα αναδείξουν ένα πλέγμα επιρροής μέσα από το οποίο γίνονται φανερές οι διαφοροποιήσεις αυτές και συνεπώς φανερώνονται οι τρόποι με τους οποίους οι χαρακτήρες υπερέχουν ή υστερούν σε ισχύ μέσα σε συνθήκες συνελεύσεων.

Εισαγωγή

Παρά την παραδοσιακή ταύτιση του Δία με ένα εύρος εξουσιών, η στιχομυθία με τους άλλους θεούς στις συνελεύσεις της επικής παράδοσης δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την υπέρβαση της καθιερωμένης αυτής ταύτισης και την ανάδειξη πλήθους

παραμέτρων για την αξιολόγηση της ισχύος τους μέσα από τη λεκτική τους - ή και σιωπηλή τους - αλληλεπίδραση. Η εναλλασσόμενη αναπαράσταση του Δία στις διαθέσιμες επικές σκηνές συνελύσεων αναφορικά με τον τρόπο έκφρασης (ευθύς και πλάγιος λόγος), τη σιωπή και τη σκηνική παρουσία του υποδεικνύει την υποχρεωτικότητα της διαφοροποιημένης ερμηνείας του σε σχέση με τη διεκδίκηση διαφορετικών τυπολογιών εξουσίας.¹ Ανάλογα με τους θεούς που παρευρίσκονται στην εκάστοτε συνέλευση, τροποποιείται η παγιωμένη αντίληψη της αμετάκλητης ισχύος του Δία,² αφού συχνά παραχωρεί συνειδητά ή υποκύπτει ασυνείδητα στις επιθυμίες και τα πάθη των άλλων θεϊκών πρωταγωνιστών. Αντίστοιχα, οι υπόλοιποι συμμετέχοντες θεοί επισφραγίζουν τη σημασία του ρόλου τους μέσα από την εκμετάλλευση της δικής τους λεκτικής, ή μη, παρουσίας που συνακολουθώς επηρεάζει τη δόμηση των σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στο σύνολο των συμμετεχόντων κάθε σκηνής. Η ταυτότητα των θεών στις συνέλεύσεις μπορεί να παραμένει όμοια ή να αλλάζει, αλλά οι σχέσεις εξουσίας που προκύπτουν σε κάθε επιμέρους σκηνή φανερώνουν τη διαρκή μεταβολή στη βαρύτητα που φέρει ο λόγος και η συνολική παρουσία κάθε ομιλούντος προσώπου σε έναν διάλογο.

Οι σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στους θεούς παρουσιάζουν δομικές διαφορές ανάμεσα στα Ομηρικά έπη και τις *Μεταμορφώσεις* του Οβιδίου. Η πολιτική στρατηγική των Αυγούστειων χρόνων αποτυπώνεται ενεργά στη «λεκτική συμπεριφορά» και τη σωματική αναπαράσταση του Δία, γεγονός που οδηγεί στη

---

¹ Ανάλογα με την επιρροή που ασκεί ένας χαρακτήρας στη συζήτηση η φύση της εξουσίας του μπορεί να ποικίλει, π.χ. ερωτική πειθώ/επιρροή, πειθώ, γνωστική επάρκεια, ευγλωττία, *status quo*, πολεμικές αρετές, αρχηγικές αρετές / ηγεσία.

² Η πιο εμπεριστατωμένη έρευνα για τον ρόλο των θεών στο έπος είναι του Feeney (1991). Για επιπρόσθετη βιβλιογραφία βλέπε: για τα *Άργοναυτικά*, Lye (2012:223 κ.ε.), Hunter (1993:75 κ.ε.), Albis (1996:93 κ.ε.), Stephens (2003:196 κ.ε.), Fantuzzi & Hunter (2004:123 κ.ε.); για τον Όμηρο, Fränkel (1975:6 κ.ε.); για την *Αϊνειάδα*, Coleman (1982:143 κ.ε.). Επίσης πρβλ. Lye (2012:223), ο οποίος αναφέρεται στη διαφορετική διαχείριση εκ μέρους του Απολλώνιου των εντάσεων μεταξύ παράδοσης και πρωτοπορίας.

συγκέντρωση κάθε μορφής δύναμης εις βάρος άλλων θεών. Οι θεοί αυτοί, παρότι παρόντες, παραμένουν ως προς την ταυτότητά τους απροσδιόριστοι και λεκτικά ανενεργοί στη συζήτηση. Αυτό συμβαίνει σε αντίθεση με τα πρώιμα έπη, όπου θεϊκές παρουσίες, όπως αυτές της Αθηνάς, της Ήρας και της Αφροδίτης, ισορροπούν ή και υπερβαίνουν τυπολογίες εξουσίας του παραδοσιακά πανίσχυρου Δία. Σε αυτήν την εισήγηση επιδιώκω να επεξηγήσω την πληθώρα σχέσεων που δομούνται ανάμεσα στον Δία και στους παρευρισκόμενους θεούς στις συνελεύσεις, τις αλλαγές που προκύπτουν ανάμεσα στις σχέσεις εξουσίας ταυτόσημων προσώπων ανάλογα με την αποτύπωση του λόγου κάθε χαρακτήρα στην εκάστοτε υπό μελέτη συνέλευση των επιλεγμένων επών και τον τρόπο με τον οποίο η επική παράδοση αναδεικνύει ή υποβαθμίζει τη δυνατότητα ελεύθερου λόγου στο πλαίσιο μιας συζήτησης. Η παράλληλη μελέτη των συνελεύσεων θα αναδείξει τελικά τη δυναμική παρά στατική φύση του λόγου και της εξουσίας και τη στενή τους συνάφεια με βάση ενδοκειμενικούς δείκτες και τις διακειμενικές σχέσεις των επών.

Επαναλαμβανόμενα «θεϊκά τρίγωνα» στα Ομηρικά έπη

Στα Ομηρικά έπη ο πιο ισχυρός θεός είναι ο Δίας, ο οποίος αντιπροσωπεύει την απόλυτη εξουσία.³ Η σημασία της παρουσίας του δεν αμφισβητείται, ακόμα κι αν η περιγραφή του ρόλου, της δύναμης και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του μπορεί να ποικίλει μεταξύ των συνελεύσεων. Σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση των παραδοσιακών ομηρικών συνελεύσεων από τον Louden (2005), ο Δίας κυριαρχεί έχοντας αδιαμφισβήτητη εξουσία,⁴ διαπραγματεύεται τη μοίρα του ομηρικού ήρωα και φανερώνει στους άλλους θεούς τους σκοπούς του, ακόμα κι αν σπάνια επεμβαίνει

---

³ Fränkel (1975:54).

⁴ Για τον Δία και τον χαρακτηρισμό του ως πατέρα των θεών, βλ. Katz (2005:22 - 3).

ο ίδιος στη δράση.⁵ Παρά την αδιαμφισβήτητη υπεροχή του, ο Δίας στις συζητήσεις του δεν επιβάλλει τη γνώμη του στους παρευρισκόμενους θεούς, γεγονός που έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τις *Μεταμορφώσεις*, όπου ο Δίας έχει την απόλυτη εξουσία και τους καθοδηγεί ολοκληρωτικά στο προγραμματικό επεισόδιο του πρώτου βιβλίου. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι ο ομηρικός Δίας έχει ταυτιστεί με τον τίτλο του ύψιστου πατέρα των θεών, δεν συμπεριφέρεται πάντα με γνώμονα τον τίτλο αυτόν. Ο Louden (2005) εστιάζει στον παγιωμένο ρόλο των υπόλοιπων θεών απέναντι στον κεντρικό ομηρικό ήρωα: αφενός στον θεό που είναι ο υποστηρικτής του ήρωα και μεσολαβεί για την επιτυχία του και αφετέρου στον θεό που είναι ο αντίπαλος του ήρωα και αντιτίθεται στον σκοπό και το ταξίδι του. Η σχηματική αυτή κατηγοριοποίηση αφορά και τα δύο ομηρικά έπη και επηρεάζει άμεσα την επιλογή του ποιητή να φανερώσει τα ονόματα των συνομιλητών του Δία στις ομηρικές συνελεύσεις επιτρέποντας τη φωνή τους να ακουστεί.⁶

Γνωστική υπεροχή και σκέψη στην προγραμματική συνέλευση της *Όδύσσειας 1: η περίπτωση της Αθηνάς*

Η *Όδύσεια* έχει δύο επεισόδια θεϊκών συνελεύσεων με προγραμματικό ρόλο σε κομβικά σημεία και άμεση ενδοκειμενική εξάρτηση. Το πρώτο στην αρχή του έπους, στο πρώτο βιβλίο, και το δεύτερο στην αρχή του πέμπτου βιβλίου, όπου η έμφαση μετατοπίζεται από τον Τηλέμαχο στον Οδυσσέα. Και οι δύο συνελεύσεις βασίζονται

---

⁵ Louden (2005:91 - 94). Για τον Δία στην *Όδύσεια*, π.χ. 1.26 - 95, 5.3 - 42, για την Αθηνά, π.χ. 1.48 - 62, 3.231, 7.18 - 78, 13.221 - 439, 16.157 - 76, 22.205 - 40 και για τον Ποσειδώνα, π.χ. 1.20 - 1, 1.68 - 79, 5.282 - 96, 339 - 41, 8.565, 13.126 - 60.

⁶ Για παράδειγμα, στην *Όδύσεια* ο Δίας είναι πατέρας των θεών, η Αθηνά υποστηρικτής του ήρωα και ο Ποσειδώνας αντίπαλος του ήρωα. Αντιστοίχως, στην *Ίλιάδα* ο Δίας, η Αθηνά και η Ήρα με τον Απόλλωνα έχουν ανάλογες ευθύνες, ακόμα κι αν το έπος περιστρέφεται γύρω από διαφορετικούς ήρωες, όπως τον Αχιλλέα αλλά και τον Έκτορα.

στην απόδοση ευθέος λόγου στον Δία και την Αθηνά, αλλά το περιεχόμενο των λόγων τους αποκαλύπτει ότι οι τυπολογίες εξουσίας που συνδέονται με την Αθηνά, δηλαδή η γνωστική της επάρκεια σε συνδυασμό με την καθοδηγητική της σκέψη, υπερισχύουν της δύναμης του Δία. Η ανάλυση των συνελεύσεων στην *Όδύσεια* αποδεικνύει πως η απόδοση ευθέος λόγου στους χαρακτήρες δεν επηρεάζει τις σχέσεις εξουσίας, αλλά αντιθέτως οι τυπολογίες εξουσίας που προκύπτουν σχηματοποιούν περαιτέρω τις σχέσεις εξουσίας.

Πιο συγκεκριμένα, παρά το ότι ο Δίας έχει συγκαλέσει τη συνέλευση στον Όλυμπο, και στις δύο περιπτώσεις με τους υπόλοιπους θεούς απλώς να παρίστανται (*Όδύσεια* 1.26 - 8, *Όδύσεια* 5.3 - 4), δεν παρακινεί τη συζήτηση και στις δύο συνελεύσεις. Μόνο στο πρώτο συμβούλιο ξεκινάει τη συζήτηση με τους υπόλοιπους θεούς, μεταξύ των οποίων μόνο η Αθηνά έχει ενεργό λεκτικό ρόλο, σχετικά με την ακριβή κατάσταση που θα τους απασχολήσει, δηλαδή τη μοίρα του Οδυσσέα. Ωστόσο, η Αθηνά είναι ο χαρακτήρας που υπενθυμίζει στον Δία την ευθύνη του απέναντι στον ήρωα (*Όδύσεια* 1.59 - 62), γεγονός που δεν επαναλαμβάνεται με άλλους θεούς στο έπος, αφού κανένας θεός εκτός της Αθηνάς δεν παίρνει αυτήν την πρωτοβουλία στις συνελεύσεις της *Όδύσειας*. Αυτό ενισχύει ακόμα περισσότερο τον επιτακτικό ενεργό ρόλο της στο έπος, όπου είναι και ο υποστηρικτής του ήρωα. Οι παραπάνω παράγοντες θα δημιουργήσουν μια μη αναμενόμενη μεταστροφή στην αναπαράσταση των σχέσεων εξουσίας μεταξύ της ίδιας και του Δία και στις δύο συνελεύσεις της *Όδύσειας*, δείχνοντας πως η παραδοσιακή ανωτερότητα του Δία δεν αντικατοπτρίζεται ενδοκειμενικά στον ρόλο και τη δράση του στις δύο συνελεύσεις του έπους.

Μόνο μετά από την λεκτική παρέμβαση της Αθηνάς, η απάντηση του Δία αποκαλύπτει την επιθυμία του να πάρει μια απόφαση για την επερχόμενη μοίρα του Οδυσσέα (*Όδύσεια* 1.76 - 7), ώστε ο Ποσειδώνας να είναι ανίκανος να αντισταθεί στην

ευνοϊκή στάση των άλλων θεών απέναντι στον ήρωα (Όδύσσεια 1.77 - 9). Η παρέμβαση αυτή της Αθηνάς θυμίζει την αντίστοιχη σκηνή στα Άργοναυτικά 3, όπου η Ήρα της προτείνει να εφαρμόσει ένα σχέδιο ώστε να εξασφαλίσει την ασφαλή επιστροφή του Ιάσονα, πρόταση που η Αθηνά απορρίπτει εξαιτίας της ελλιπούς γνώσης της για τα ερωτικά θέματα. Η Αθηνά όμως δεν εμφανίζεται στην Όδύσσεια 1 τόσο ανίσχυρη αναφορικά με τις προτάσεις της, αφού στον τελευταίο ευθύ λόγο της προτείνει δύο λύσεις στον Δία: πρώτον, να επισκεφθεί ο Ερμής τον Καλυψώ για να επιτρέψει την ασφαλή επιστροφή του ήρωα στον τόπο του (Όδύσσεια 1.83 - 7) δεύτερον, να έχει η ίδια ενεργό ρόλο στην επίλυση του προβλήματος (Όδύσσεια 1.88 - 9). Οι σχέσεις εξουσίας μεταξύ των δύο θεών έρχονται σε αντίθεση με το παραδοσιακό πρότυπο σύμφωνα με το οποίο ο Δίας έχει την υπέρτατη δύναμη στις συνελεύσεις των θεών. Οι σύντομες αναφορές στη δύναμή του στα εισαγωγικά μέρη του λόγου του από τον αφηγητή (Όδύσσεια 1.8, Όδύσσεια 5.4) ή ακόμα στους λόγους των συνομιλητών του (Όδύσσεια 1.45 και 1.81) αναδεικνύουν ορισμένα παραδοσιακά χαρακτηριστικά της εξουσίας του, αλλά λειτουργούν παράλληλα ως επαναλαμβανόμενες ομηρικές λεκτικές φόρμουλες.⁷ Αν και οι υπόλοιποι θεοί είναι παρόντες στη συνέλευση, παραμένουν ανώνυμοι, π.χ. Όδύσσεια 1.26 - 7, Όδύσσεια 5.3, Όδύσσεια 5.7, και δίνεται έμφαση αποκλειστικά στην Αθηνά, που έχει την ευθύνη να προτείνει ένα πλάνο δράσης σχετικό με το μέλλον του

---

⁷ Για τις επαναλήψεις λεκτικών μοτίβων στον Όμηρο, βλ. Fantuzzi (2001:173 - 4, 177 κ.ε.), Rengakos (2001: 193 - 5). Για τις επαναλήψεις τυπικών απαντήσεων στον Όμηρο, βλ. Edwards (1969:81 κ.ε.). Αντίθετα, η ελληνιστική περίοδος και συνεπώς ο Απολλώνιος Ρόδιος είναι εναντίον αυτών των τυπικών ομηρικών επαναλήψεων. Για μια συζήτηση σχετικά με τον ρόλο των αλεξανδρινών γραμματικών και του τρόπου με τον οποίο το ομηρικό ύφος μεταφέρεται στους Αλεξανδρινούς ποιητές, βλ. Fantuzzi (2001:177 - 9, 191 - 2). Βλ. επίσης Fränkel (1975:32 - 3), Lennox (1980:45) και Cuypers (2003:35 κ.ε.) για τα γραμματικά μόρια που δηλώνουν αλληλεπίδραση στον Απολλώνιο Ρόδιο και τον Όμηρο. Βλ. επίσης Garson (1972:1 κ.ε.). Πρβλ. Foley (1995) για τις επαναλήψεις - φόρμουλες σχετικά με τη σιωπή και τη σχέση της με το κλέος. Βλ. Nishimura - Jensen (1998:456 κ.ε.) για έναν διαφορετικό τρόπο εκμετάλλευσης της σιωπής στον Απολλώνιο Ρόδιο από τους αγγελιοφόρους σε σύγκριση με τον Όμηρο.

ήρωα. Ο Δίας βρίσκεται σε *ἀμηχανία*:⁸ οι ερωτήσεις του δίνουν έμφαση στην αβοήθητη κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει και την ανάγκη του να βασιστεί σε κάποια εξωγενή βοήθεια για να προωθηθεί η πλοκή του έπους.

Ενδοκειμενική συσχέτιση και τυπολογίες εξουσίας στην Όδύσεια 5

Η αφηγηματική δράση στη θεϊκή συνέλευση του πρώτου βιβλίου μεταφέρεται σχεδόν αυτούσια στο πέμπτο βιβλίο, προβάλλοντας την ισχυρή ενδοκειμενική τους συσχέτιση. Ο Δίας προτείνει στην Αθηνά να επιμεληθεί τον Τηλέμαχο, κάτι το οποίο η Αθηνά είχε ήδη προτείνει στο πρώτο συμβούλιο (Όδύσεια 5.22 - 27). Παράλληλα, ο Δίας προτάζει τον Ερμή να επισκεφθεί την Καλυψώ, κάτι το οποίο ομοίως η Αθηνά είχε προτείνει στο πρώτο συμβούλιο (Όδύσεια 5.29 - 42). Οι προτάσεις του Δία για την προώθηση της πλοκής πηγάζουν από την Αθηνά, εφόσον αυτή είναι ο χαρακτήρας που έχει ήδη προτείνει το παραπάνω πλάνο δράσης. Ο Δίας μάλιστα είναι ενήμερος για το γεγονός ότι η Αθηνά είναι υπεύθυνη για τη σύλληψη του πλάνου (Όδύσεια 5.23) και έχει τη δύναμη να το πραγματοποιήσει (Όδύσεια 5.25 - 6). Ο έλεγχος της εξέλιξης της επικής πλοκής και στις δύο περιπτώσεις ανήκει στην Αθηνά, με τη δεύτερη συνέλευση να είναι απλώς μια αναπαραγωγή του περιεχομένου της πρώτης. Και οι δύο ευθείς λόγοι των θεών παρουσιάζονται όπως και στην Όδύσεια 1: η Αθηνά φαίνεται να είναι προβληματισμένη, αλλά ο Δίας την ηρεμεί αναγνωρίζοντας την σημασία της και την ουσιαστική της συνεισφορά στο έπος.

Στο τέλος του έπους, στην Όδύσεια 24, η ολοκλήρωση της πλοκής επέρχεται από την κοινή συνέργεια των δύο θεών, γεγονός που αποδεικνύει ότι ο καθοδηγητικός

---

⁸ Ωστόσο, ο Δίας προτρέπει τον Ερμή να υπακούσει τη διαταγή του και εκείνος υπακούει (Όδύσεια 5.43 και 5.29 κ.ε. για τον λόγο του Δία). Η σιωπή του Ερμή είναι ένδειξη της ευθύνης του να πραγματοποιήσει τα θεϊκά πλάνα σύμφωνα με τη γνώμη των ανώτερων θεών.

ρόλος της Αθηνάς στις συνελεύσεις επισφραγίζεται στη λύση του έπους, όπου το μέλλον των θνητών έχει αποφασιστεί.⁹ Εκεί η Αθηνά, όπως και στη συνέλευση του πέμπτου βιβλίου, αναρωτιέται¹⁰ σε ευθύ λόγο σχετικά με την τελική απόφαση του Δία για του θνητούς, σαν να είχε αποφασίσει ο Δίας μόνος του.¹¹ Όμως ο Δίας, με την επανάληψη τυπικών ομηρικών φράσεων που απαντούν σε προηγούμενες συνελεύσεις σε ευθύ λόγο, απαντά: *τέκνον ἔμόν, τί με ταῦτα διείρεαι ἠδὲ μεταλλάξ;/οὐ γὰρ δὴ τοῦτον μὲν ἐβούλευσας νόον αὐτή,/ὥς ἦ τοι κείνους Ὀδυσσεὺς ἀποτίσεται ἔλθῶν;/ἔρξον ὅπως ἐθέλεις· ἔρέω τέ τοι ὡς ἐπέοικεν* (Ὀδύσεια 24.478 - 81). Αυτή η πρόταση υπενθυμίζει στον αναγνώστη τον λόγο του Δία στην Αθηνά στο Ὀδύσεια 5.22 - 7 και αποκαλύπτει τον παγιωμένο χαρακτήρα των συνελεύσεων και των λεκτικών επιλογών του Δία. Αυτή η πτυχή αποκαλύπτει περαιτέρω ότι ο ποιητής επιλέγει να παραχωρήσει στην Αθηνά έναν σημαντικό ρόλο στις συνελεύσεις της Ὀδύσειας εξαιτίας του ότι ο κεντρικός της ρόλος είναι να βοηθάει τον Οδυσσεύα. Για τον λόγο αυτόν, στα συμβούλια της Ὀδύσειας οι παγιωμένες και επαναλαμβανόμενες λεκτικές φόρμουλες δείχνουν ότι ένας άλλος θεός, η Αθηνά, πρέπει να είναι υπεύθυνη για την εξέλιξη της πλοκής. Το ερώτημα που προκύπτει είναι αν ο Δίας προσποιείται για την αδυναμία του να σκεφτεί ή να δράσει επαρκώς, έτσι ώστε η Αθηνά να διατηρήσει τον κεντρικό της ρόλο ως βοηθός του ήρωα. Οι κειμενικοί δείκτες της υποτακτικής και της πρότασης *ἔρξον ὅπως ἐθέλεις* (Ὀδύσεια 24.481) αποδεικνύουν ότι ο Δίας δεν προστάζει την Αθηνά, αλλά απλώς προτείνει αυτό που θεωρεί ο ίδιος καλύτερη λύση. Η ευχή του να επιβάλλει ειρήνη και *φιλία* (Ὀδύσεια 24.485 - 6), όπως επίσης και η ισχυρή προτροπή της Αθηνάς

---

⁹ Louden (2005:95) για την εμπιστοσύνη του Δία στην Αθηνά στα Ομηρικά έπη.

¹⁰ Εδώ η Αθηνά ρωτά τον Δία σχετικά με τις σκέψεις του για τη μοίρα του Οδυσσεύα, αλλά στο 5^ο βιβλίο η ίδια δεν είχε εκφράσει καμία ερώτηση, αλλά απλώς είχε δηλώσει τις προσωπικές της σκέψεις.

¹¹ Ὀδύσεια 24.473 - 6.

να σταματήσει το *νείκος* (Όδύσεια 24.543 - 4),¹² αποδεικνύουν τελικά τη συνέργειά τους για την ολοκλήρωση της πλοκής του έπους.

Διαφοροποιήσεις στην αναπαράσταση της εξουσίας: ο κόσμος της Ίλιάδας

Οι σχέσεις εξουσίας μεταξύ του Δία και των υπόλοιπων θεών ποικίλουν στην Ίλιάδα. Οι πρώτοι στίχοι του τέταρτου βιβλίου θυμίζουν την αντίστοιχη συνέλευση της Όδύσειας, όπου οι Ολύμπιοι θεοί συγκεντρώνονται σε ένα συμβούλιο που συγκαλείται από τον Δία (Ίλιάδα 4.1 - 3). Ο Δίας, ως ο πρώτος ομιλητής στη συζήτηση, απευθύνεται σε όλους τους παρόντες θεούς (Ίλιάδα 4.14), αλλά στην αρχή του λόγου του δίνει έμφαση σε τρεις συγκεκριμένες θεές, την Ήρα, την Αθηνά και την Αφροδίτη (Ίλιάδα 4.7 - 11).

Πιο συγκεκριμένα, η Ήρα αναφέρεται πρώτη και τοποθετείται emphaticά ως πρώτη λέξη στον δεύτερο στίχο του λόγου του Δία, ενώ η Αθηνά, emphaticά και πάλι, στο τέλος του ίδιου στίχου. Η δομή της πρότασης έχει δύο υπαινιγμούς: η Ήρα θα είναι η θεά που έχει τη μεγαλύτερη εξουσία στο έπος, εφόσον δεν προηγείται μόνο των άλλων θεών, αλλά σηματοδοτεί και την αρχή της σκέψης του Δία. Ομοίως, η Αθηνά πρόκειται να είναι μια σημαντική βοηθητική θεά, αν και σε πιο ανίσχυρη θέση συγκριτικά με την Ήρα.¹³ Όπως συμβαίνει και στις δύο συνελεύσεις στην Όδύσεια, ο Δίας δεν ισχυρίζεται ότι έχει την απόλυτη εξουσία, αλλά τη μοιράζει, και συνεκδοχικά μοιράζει τη δύναμη να αποφασίζουν την πορεία της πλοκής, στις πιο ισχυρές θεές της συνέλευσης. Άλλωστε η Ήρα και η Αθηνά αντιπροσωπεύουν τις θεές του επικού

---

¹² Fantuzzi & Hunter (2004:97 - 8) για το *νείκος* και τη *φιλία* στην αρχή του έπους μεταξύ του Δία και της Ήρας.

¹³ Η Αφροδίτη αντιπροσωπεύει το αντίπαλο στρατόπεδο της μάχης και παρόλο που είναι ομοίως emphaticά τοποθετημένη στον λόγο του Δία, ο ρόλος της δεν είναι σημαντικός εδώ.

τριγώνου του Louden, αφού θα έχουν καθοριστικό ρόλο στην έκβαση του πολέμου μεταξύ Τρώων και Αχαιών. Το γεγονός αυτό φανερώνει την εξάρτηση του Δία από αυτές, αφού ο ίδιος, όπως και στην *Ὀδύσεια*, ζητάει από τις συνομιλήτριές του να προτείνουν λύσεις για την επική πλοκή, αν και δεν αποτυγχάνει και στο να αποκαλύψει και τη δική του σκέψη (*Ἰλιάδα* 17 - 19).

Ωστόσο, οι αντιδράσεις και τα λόγια των δύο θεών περιπλέκουν τις σχέσεις εξουσίας που εμφανίζονται στη συνέλευση αυτή: αρχικά, οι στίχοι *αἰ δ' ἐπέμυξαν Ἀθηναίη τε καὶ Ἥρη/πλησῖαι αἴ γ' ἦσθην, κακὰ δὲ Τρώεσσι μεδέσθην* (*Ἰλιάδα* 4.20 - 1) αποκαλύπτουν πως και η Ἥρα και η Αθηνά ψιθυρίζουν μεταξύ τους εναντίον του Δία και βρίσκονται σε οργισμένη συναισθηματική κατάσταση. Αυτό που τις διαφοροποιεί είναι πως η Ἥρα απαντά ευθέως στον Δία ενώ η Αθηνά παραμένει σιωπηλή, κάτι το οποίο δεν συνάδει με την παρουσίασή της στα *Ἀργοναυτικά* 3 και τις συνελεύσεις στην *Ὀδύσεια* 1 και 5. Η συγκριτική μελέτη των δύο συνελεύσεων αναδεικνύει πως σε αντίθεση με την αναπαράσταση των θεών στα *Ἀργοναυτικά* 3, η Αθηνά δεν παρουσιάζεται ως ανίκανη να δράση ή να σκεφτεί σοφά;¹⁴ απεναντίας, παραμένει σιωπηλή, αποκαλύπτοντας έτσι την οργή της. Αυτό υποδεικνύει όχι μόνο την κατώτερη θέση της σε σχέση με τον Δία, αλλά και τον ρόλο της ως μια θεά δευτερευούσης σημασίας συγκριτικά με την Ἥρα. Η Ἥρα είναι η μόνη θεά που απαντάει ευθέως στον Δία στη συνέλευση του τέταρτου βιβλίου της *Ἰλιάδας*. Η απάντησή της είναι σημαντική, εφόσον, αφενός συμφωνεί, έστω και διστακτικά, στην επιτακτική επιθυμία του Δία, που εκφράζεται μέσω της χρήσης της προστακτικής ἔρδ' (*Ἰλιάδα* 4.29), αλλά αφετέρου μιλάει ως εκπρόσωπος της σκέψης των άλλων θεών, φανερώνοντας μάλιστα την κοινή τους διαφωνία προς τον Δία: *ἀτὰρ οὗ τοι πάντες ἐπαινέομεν θεοὶ ἄλλοι* (*Ἰλιάδα* 4.29). Η στάση αυτή είναι μια ένδειξη ότι η Ἥρα έχει μια ανώτερη θέση μεταξύ των θεών, των οποίων

---

¹⁴ Παρά το ότι η Αθηνά δεν απαντάει με ευθύ λόγο, οι ψίθυροι με την Ἥρα και ο θυμός της αποδεικνύουν ότι έχει συγκεκριμένη γνώμη, που όμως εκφράζεται μέσω του λόγου της Ἥρας.

η φωνή εκφράζεται μέσω της ίδιας, αλλά και αρκετή δύναμη να παρεμποδίσει τον Δία, έστω σε κάποιον βαθμό.¹⁵

Ο επόμενος διάλογος μεταξύ του Δία και της Ήρας αποκαλύπτει επιπλέον πτυχές της σχέσης τους. Οι δύο θεοί συνομιλούν σε ευθύ λόγο. Ο Δίας υποκύπτει πρώτος στην Ήρα: *ἔρξον ὅπως ἐθέλεις· μὴ τοῦτό γε νεῖκος ὀπίσσω/σοὶ καὶ ἐμοὶ μέγ' ἔρισμα μετ' ἀμφοτέροισι γένηται* (Ίλιάδα 4.37 - 8)¹⁶ και η Ήρα ακολουθεί στην πορεία το παράδειγμά του: *ἀλλ' ἢ τοι μὲν ταῦθ' ὑποεἰζομεν ἀλλήλοισι, /σοὶ μὲν ἐγώ, σὺ δ' ἐμοί* (Ίλιάδα 4.62 - 3). Αυτό δείχνει μια ισορροπία στην εκδήλωση της ισχύος μεταξύ τους. Όταν η Ήρα φανερώνει την ανωτερότητα του Δία στους στίχους *εἴ περ γὰρ φθονέω τε καὶ οὐκ εἰῶ διαπέρσαι, /οὐκ ἀνύω φθονέουσ', ἐπεὶ ἢ πολὺ φέρτερός ἐσσι* (Ίλιάδα 4.55 - 6) και *σὺ δὲ πᾶσι μετ' ἀθανάτοισιν ἀνάσσεις* (Ίλιάδα 4.61) συμπιέζει τις αναφορές στην ισχύ του Δία σε δύο στίχους. Η Ήρα αναφέρεται στη δύναμη του Δία, κάτι το οποίο η Αθηνά δε χρειάστηκε να κάνει στα συμβούλια της Ὀδύσειας, γιατί ο λόγος της από μόνος του ήταν αρκετά ισχυρός να επιτύχει τους στόχους του, παρόλο που αργότερα, στην Ὀδύσεια 24, η αντίληψη για την ισχύ του Δία εκφράζεται έξω από τα άμεσα συμφραζόμενα της συνέλευσης, στην τελική αξιολόγηση του έπους. Όμως η Ήρα δίνει παράλληλα έμφαση στη δική της ισχύ μέσω αναφορών που εκτείνονται σε περισσότερες τυπολογίες εξουσίας συγκριτικά με τις σύντομες αναφορές της στον Δία: *ἀλλὰ χρὴ καὶ ἐμὸν θέμεναι πόνον οὐκ ἀτέλεστον· /καὶ γὰρ ἐγὼ θεὸς εἰμι, γένος δέ μοι ἔνθεν ὅθεν σοί, /καὶ με πρεσβυτάτην τέκετο Κρόνος ἀγκυλομήτης, /ἀμφότερον, γενεῇ τε καὶ οὐνεκα σὴ παράκοιτις /κέκλημαι* (Ίλιάδα 4.57 - 61). Οι αναφορές στον Δία τοποθετούνται πριν και μετά τις αναφορές στον ίδιο της τον εαυτό, τοποθετώντας την Ήρα εμφιατικά στο κέντρο. Αυτό σταδιακά ίσως φανερώνει τη θέλησή της να παρουσιάσει τις δυνάμεις τους ως ισάξιες, αφού η ίδια αναφέρει στην

¹⁵ Βλ. Winterbottom (1989:33) για την έλλειψη γνώσης του Δία σχετικά με τις ευθύνες του απέναντι στους θνητούς, σε αντίθεση με την περιγραφή του στις *Μεταμορφώσεις* 1.

¹⁶ Fränkel (1975:66).

πορεία πως η κοινή τους δύναμη θα καθοδηγήσει τους άλλους θεούς (Ίλιάδα 4.63). Ο λόγος της ολοκληρώνεται με μια προσταγή στον Δία με την οποία τον αναγκάζει να πραγματοποιήσει μια υποχρέωση. Αντί για τον Ερμή, ο Δίας πρέπει τώρα να στείλει την Αθηνά να προκαλέσει τη μάχη (Ίλιάδα 4.63 - 5). Η θέληση της Ήρας υπερिशύει, και παρόλο που η δύναμη της ίδιας και του Δία είναι ισάξιες συγκριτικά με εκείνη των άλλων θεών, ο Δίας οφείλει να εκτελέσει τις διαταγές της. Ομοίως η Αθηνά έχει τον ρόλο της βοηθητικής θεότητας, αιτιολογώντας εμμέσως τον σιωπηλό της ρόλο στους προηγούμενους στίχους του επεισοδίου.¹⁷

Η έντονη προβολή της ισχύος της Ήρας στην πρώτη θεϊκή συνέλευση της Ίλιάδας βρίσκεται σε στενή συνάφεια με τον ρόλο της στο υπόλοιπο έπος. Σύμφωνα με τον Louden (2005), η Ήρα αντιπροσωπεύει μια θεά που συχνά επιχειρεί να αντικαταστήσει τον Δία αποκτώντας τη δύναμή του. Στην Ίλιάδα 16, η Ήρα πρωτοστατεί στη συζήτηση με τον Δία, όπου προτείνει ένα πλάνο δράσης για το πεδίο μάχης των θνητών,¹⁸ ενώ η παρουσία της είναι καθοριστική και στα δύο πρώτα βιβλία του έπους, πριν τη συνέλευση.¹⁹ Στη μια περίπτωση, στο Ίλιάδα 1.207 κ.ε., η Ήρα, αντί του Δία, στέλνει την Αθηνά για να συγκρατήσει τον Αχιλλέα από τον θυμό του, ενώ η Αθηνά επαναλαμβάνει την προτροπή της Ήρας στον Αχιλλέα όταν τον συναντά.²⁰ Λίγους στίχους παρακάτω, στο Ίλιάδα 1.518 - 9, ο Δίας παραδέχεται την ικανότητα της Ήρας να αντισταθεί στην εξουσία του. Η εύλογη απορία που προκύπτει είναι αν η Ήρα έχει πράγματι ισάξιο ρόλο με τον Δία στο έπος ή αν διατηρεί για τον εαυτό της την ύψιστη εξουσία που της δίνει τη δυνατότητα να κατευθύνει τη σχέση τους στις

---

¹⁷ Η παρουσία της Αθηνάς είναι εμφανής ξανά στους στίχους Ίλιάδα 4.68 κ.ε., όπου ο Δίας τη διατάζει να εκτελέσει μια διαταγή.

¹⁸ Ίλιάδα 16.440 - 57.

¹⁹ Louden (2005:95).

²⁰ Βλ. Ίλιάδα 2.157 κ.ε. και 2.173 κ.ε. για μια όμοια περίπτωση. Πρβλ. Ίλιάδα 18.168, όπου η Ήρα δωροδοκεί την Ίριδα χωρίς τη γνώση του Δία και Ίλιάδα 21.328κ.ε., όπου δίνει διαταγές στον Ήφαιστο για να επιτεθεί στον Ξάνθο.

στιχομυθίες του έπους. Όμως, η εκτελεστική δύναμη πρέπει να έχει μια ισορροπία ανάμεσα στα δύο αντίθετα στρατόπεδα χωρίς να εξωθείται στα άκρα.²¹ Και αυτός είναι ο λόγος που παρά την ανωτερότητά της σε συγκεκριμένα επεισόδια και συζητήσεις, η Ήρα δεν μπορεί να έχει τον ρόλο της ύψιστης θεότητας όλου του έπους, όπως παραδοσιακά έχει ο Δίας.²²

Επιπλέον ιλιαδικές διαφοροποιήσεις: ένας λόγος ισχύος στην

Ίλιάδα 8

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι σχέσεις εξουσίας που προκύπτουν από την πρώτη συνέλευση δεν παραμένουν αναλλοίωτες στην Ίλιάδα. Αντιθέτως, υπάρχουν συνελεύσεις στις οποίες ο ρόλος του Δία προσεγγίζει τον ρόλο του στις *Μεταμορφώσεις* (ή και στην *Αινειάδα*)²³ λόγω του ότι τονίζει τη σωματική του υπεροχή συγκριτικά με αυτή των συνομιλητών του. Στο όγδοο βιβλίο της Ίλιάδας, ο Δίας συγκαλεί τη συνέλευση και εκφωνεί έναν μακροσκελή ευθύ λόγο. Το περιεχόμενο του λόγου του φανερώνει την ισχυρή θέση του και τους κινδύνους που ελλοχεύουν στην περίπτωση που κάποιος από τους θεούς δεν ακολουθήσει τις διαταγές του (Ίλιάδα 8.7 - 27). Συνεπώς όλο το απόσπασμα είναι ένα *ἐγκώμιον* στη σωματική δύναμη του Δία, αφού προσδίδει έμφαση στην αξεπέραστη δύναμη και ανωτερότητα απέναντι σε όλους τους θεούς, π.χ. *γνώσεται ἔπειθ' ὅσον εἰμὶ θεῶν κάρτιστος ἀπάντων*, και παράλληλα παρουσιάζει αναρίθμητες απειλές απέναντι στον οποιοδήποτε αντιστέκεται στις επιθυμίες του, π.χ. *πληγείς οὐ κατὰ κόσμον ἐλεύσεται Οὐλύμπόνδε*. Το πλήθος των ανώνυμων Ολύμπιων

²¹ Louden (2005: 95). Βλ. Ίλιάδα 24.65 - 76, Οδ.12.337 - 88, 13.128 - 45 για την ισορροπημένη εξουσία του Δία στα έπη.

²² Για τον ηγετικό ρόλο της Ήρας στα άλλα έπη και ιδίως στην Ίλιάδα, βλ. Coleman (1982:149 - 52).

²³ Βλ. Nelis (2001:237 - 8, 239 κ.ε.) για την επιρροή των Ομηρικών επών και του έπους του Απολλώνιου Ρόδιου στην Αινειάδα.

θεών συμμετέχει στη συνέλευση συμφωνώντας σιωπηλά (*Ίλιάδα* 8.28 - 9). Για τον λόγο αυτόν, η σχέση εξουσίας που είναι εμφανής στη συνέλευση αυτή βασίζεται στο μοτίβο ότι ένας ομιλητής έχει εκτενή ευθύ λόγο με πληθώρα αναφορών στην εξουσία του²⁴ και οι συνομιλητές του αναγνωρίζουν σιωπηλά την απόλυτη εξουσία του ομιλητή.

Ωστόσο, η παρέμβαση της Αθηνάς συντελεί στην ανάδειξη ποικίλων ενδοκειμενικών συσχετίσεων. Αυτή η παρέμβαση φανερώνει δύο πτυχές της σχέσης εξουσίας με τον Δία: πρώτα, είναι πιο εύγλωττη συγκριτικά με τους άλλους θεούς και ικανή να εκφράσει τη σκέψη της. Δεύτερον, σε αντίθεση με την εμφάνισή της στην προηγούμενη συνέλευση στην *Ίλιάδα* 4, πλέον υιοθετεί τον ρόλο της Ήρας στην *Ίλιάδα* 4 και απαντά ευθέως στον Δία. Ο λόγος της είναι πιο σύντομος από αυτόν του Δία, αλλά εκφράζει άμεσα τη σκέψη της. Όπως έκανε και η Ήρα στη συνέλευση στο βιβλίο 4 της *Ίλιάδας*, δεν αμφισβητεί τη δύναμη του Δία (*Ίλιάδα* 8.31 - 2), αλλά αντιστέκεται σε έναν βαθμό στα λόγια του. Συμφωνεί με την επιθυμία του να σταματήσει να παρεμβαίνει στον πόλεμο, όμως διαφωνεί στο να μείνει αμέτοχος στις υποθέσεις των θνητών ολοκληρωτικά (*Ίλιάδα* 8.35 - 7), εφόσον η γνώση των ειδολογικών απαιτήσεων του ρόλου της την αναγκάζει να δράσει εναντίον των Τρώων βοηθώντας το στρατόπεδο των Αχαιών.²⁵ Η απάντηση του Δία υποδεικνύει ότι τελικά υποκύπτει στο αίτημά της (*Ίλιάδα* 8.39 - 40). Η εκτενής δήλωση του Δία αναγκάζει αρχικά τον αναγνώστη να τον θεωρήσει ενσάρκωση μιας καθολικής θεϊκής δύναμης, που όμως, όπως αποκαλύπτεται στην πορεία, απαιτεί υποστήριξη από τους άλλους θεούς. Για τον λόγο αυτόν, οι δηλώσεις εξουσίας σαν αυτές του Δία είναι ανεπαρκείς όταν ο συνομιλητής μπορεί να προτείνει παρομοίως ισχυρές ιδέες ακόμα και μέσω πιο σύντομων λόγων. Παρά τη διαφορετικότητα στην απόδοση χαρακτηριστικών στους λόγους τους που σχετίζονται

---

²⁴ Με τον όρο «αναφορές εξουσίας» εννοώ φράσεις ή λέξεις που εμπεριέχουν συμφραζόμενα κάποιας τυπολογίας εξουσίας, π.χ. *Μεταμορφώσεις* 1.177 - 9, *Αινειάδα* 8.154 κ.ε.

²⁵ Βλ. παραπάνω, το «θεϊκό τρίγωνο» του Louden.

με την έκταση και την αυτοπροβολή της δύναμής τους, η Αθηνά έχει το δικαίωμα και τη δυνατότητα να μιλήσει, ακόμα και σε έναν παραδοσιακά πιο ισχυρό χαρακτήρα στις συνελεύσεις. Ο δυναμικός χαρακτήρας της εξουσίας τοποθετεί την Αθηνά σε μια πιο ευνοϊκή θέση συγκριτικά με τον συνομιλητή της, ακόμα κι αν η διαφοροποίηση του βαθμού εξουσίας που έχει ο καθένας δεν είναι τόσο ξεκάθαρος όπως στην *Όδύσσεια*.

Καθολική έκφραση του νου και αποδοχή της ισχύος του Δία: η περίπτωση των *Μεταμορφώσεων*

Η ειδολογική διαφοροποίηση των *Μεταμορφώσεων* συγκριτικά με τα Ομηρικά έπη έχει ως αποτέλεσμα την ανάδειξη ορισμένων διαφορών. Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο βιβλίο των *Μεταμορφώσεων* ο Δίας κατέχει την απόλυτη ισχύ στη συνέλευση των θεών. Η ανωτερότητα και το κύρος του Δία τονίζονται στην εισαγωγή των δύο διαδοχικών λόγων του και συντελούν σε μία από τις πιο έντονες αναπαραστάσεις του στις συνελεύσεις των επών.

Ο λόγος του Δία χωρίζεται σε δύο μέρη. Στους εισαγωγικούς στίχους των λόγων του (*Μεταμορφώσεις* 1.177 - 81 και *Μεταμορφώσεις* 1.207 - 8), η επισημότητα της περιγραφής του μέσα από τις αναφορές στην αστραπή του²⁶ και την ασύγκριτη εξωτερική του εμφάνιση²⁷ δίνουν έμφαση στην ικανότητά του να ασκεί την απόλυτη

---

²⁶ Barchiesi (1997:25, 47) για τον κεραυνό του Δία. Ο ίδιος αναγνωρίζει τη σκηνή αυτή ως την πιο συχνή σκηνή στα *Tristia*, όπου ο θεός ταυτίζεται με τον Αύγουστο. Η δυναμική τους αναπαράσταση εκεί αποδεικνύει την αυτοκρατορική καταπίεση.

²⁷ *Terrificam capitis ... /caesariem*, *Μεταμορφώσεις* 1.179 - 80, όπου επιχειρεί μια πιο επιβλητική/τρομαχτική περιγραφή των μαλλιών του Δία, που μαρτυρά μια αλλαγή στη συνηθισμένη του εμφάνιση στα έπη. Πρβλ. *Ίλιάδα* 528 - 30, Κατουλλος, *Carmina* 64.204 - 6, Βιργίλιος, *Αινειάδα* 10.102, 115, Οράτιος, *Carmina*.3.1.8 και Βιργίλιος, *Αινειάδα* 1.254 - 5, όπου η πρώτη εμφάνιση του Δία συνδέεται με την ηρεμία της καταιγίδας και του ουρανού. Βλ. επίσης την επανάληψη του *ter* στο *Μεταμορφώσεις* 1.179 κ.ε., που πιθανώς δείχνει την εξουσία του Καίσαρα και όχι το *consensus* του κοινού, μια ερμηνεία που αφορά στον Δία και στις πιο μικρές και ανίσχυρες θεότητες του Ολύμπου.

εξουσία στους άλλους θεϊκούς συμμετέχοντες στη συνέλευση, δηλαδή την αδιαφοροποίητη μάζα των θεών, μέσω της επιβολής της σιωπής. Το περιεχόμενο του πρώτου λόγου του Δία επαναφέρει στη λογοτεχνική μνήμη του αναγνώστη το περιεχόμενο του λόγου του Δία στη θεϊκή συνέλευση στην *Όδύσσεια* 1. Και στις δύο σκηνές ο Δίας σχολιάζει τις αυθαιρεσίες των θνητών. Αν και στην *Όδύσσεια* 1 η Αθηνά προτείνει το πλάνο για τη διάσωση του Οδυσσέα, στις *Μεταμορφώσεις* 1 ο Δίας είναι αυτός που προτείνει την ανάγκη τιμωρίας του θνητού Λυκάονα.²⁸ Αυτό που διαφέρει ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις είναι ότι ο Δίας στις *Μεταμορφώσεις* 1 δε χρειάζεται τη βοήθεια άλλου θεού για να επιλύσει το πρόβλημα που έχει αναδειχθεί στη συνέλευση. Συνεπώς, ο Δίας ανακοινώνει δεσποτικά σε ευθύ λόγο το δικό του σχέδιο δράσης στους άλλους θεούς. Ενάντια στις προσδοκίες του αναγνώστη, όπως έχουν σχηματιστεί από την ομηρική παράδοση, κανένας επώνυμος χαρακτήρας δεν συμμετέχει στον διάλογο. Ο μόνος συμμετέχων στις *Μεταμορφώσεις* 1 είναι το ανώνυμο πλήθος των θεών, που, μετά τον λόγο του Δία, απαντά μαζικά σε πλάγιο λόγο (*Μεταμορφώσεις* 1.199 - 200) και παραμένει σιωπηλό μετά την προσταγή του Δία, ώστε να ακούσει το δεύτερο μέρος του λόγου του.

Στην πορεία ο Δίας καταπιέζει τη συμμετοχή των θεών ακόμα περισσότερο, όχι μόνο μέσα από τα λόγια του, αλλά και μέσα από τις πράξεις του (*voce manuque*, *Μεταμορφώσεις* 1.205). Ο λόγος του προκαλεί αναταραχή στον Όλυμπο, αλλά συγχρόνως καταπιέζει αυτήν την αναταραχή μέχρι να εκλείψει πλήρως. Το γεγονός αυτό φέρει διακειμενικές συσχετίσεις με τη σωματική υπεροχή του Δία στην *Ϊλιάδα*, ιδιαίτερα στο βιβλίο 8, έναντι των άλλων θεών. Μετά το τέλος του δεύτερου λόγου του στη συνέλευση (*Μεταμορφώσεις* 1.244 - 5), το ανώνυμο πλήθος των θεών είτε συμφωνεί σε πλάγιο λόγο με τις διακηρύξεις του Δία είτε παραμένει σιωπηλό. Αμέσως

---

²⁸ Cf. Anderson (1989:92) για μια διαφορετική προσέγγιση στον Δία.

μετά τον πλάγιο λόγο τους, υπάρχει μια σειρά ερωτήσεων, που δείχνουν δυσφορία και στοχεύουν στο να αντιταχθούν ήπια σε όσα πρότεινε ο συνομιλητής τους (Μεταμορφώσεις 1.246 - 49). Η απάντηση του Δία σε πλάγιο λόγο πετυχαίνει να τους ηρεμήσει, χωρίς όμως να απαντήσει ξεχωριστά στις ανησυχίες τους (Μεταμορφώσεις 1.250 - 2).²⁹ Οι λόγοι της Αθηνάς, της Ήρας και της Αφροδίτης, που διατυπώνονται ξεχωριστά στις συζητήσεις με τον Δία στα Ομηρικά έπη, απορροφώνται στην περίπτωση αυτή από το ανώνυμο πλήθος.

Η σύντομη συνέλευση στις Μεταμορφώσεις 1 έρχεται σε αντίθεση με τις εκτενέστερες συζητήσεις στις θεϊκές συνελεύσεις των άλλων ετών.³⁰ Ακόμα και σε συνελεύσεις όπου μόνο δύο χαρακτήρες παίρνουν μέρος στη συζήτηση, και οι δύο τυπικά έχουν την ευκαιρία να ανταλλάξουν σε ευθύ λόγο τη γνώμη τους χωρίς δισταγμό. Αυτό συμβαίνει, εκτός από τα Ομηρικά έπη, και στην Αινειάδα 1³¹ ή την Ίλιάδα 20, όπου η Αφροδίτη και ο Ποσειδώνας με τη σειρά αναρωτιούνται σχετικά με τα πλάνα του Δία,³² ενώ είναι και οι δύο λόγοι σε ευθύ λόγο και ομοίως απαντώνται σε ευθύ λόγο από τον Δία.³³ Για τον λόγο αυτόν, η καταπίεση του λόγου του δεύτερου «μαζικού» συνομιλητή στις Μεταμορφώσεις 1 είναι ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του έπους. Αυτή η καταπίεση του λόγου μαρτυρά τις σχέσεις εξουσίας που αποτυπώνονται στη συνέλευση και για τον λόγο αυτόν οι σχέσεις εξουσίας είναι συνδεδεμένες με τον τρόπο έκφρασης (ευθύ και πλάγιο λόγο) των χαρακτήρων. Εν αντιθέσει, η ομηρική παράδοση δεν

---

²⁹ Ο Δίας δεν μιλάει σε πλάγιο λόγο σε άλλες περιπτώσεις θεϊκών συνελεύσεων εκτός από την Ίλιάδα 20.16 κ.ε., όπου μιλάει αρχικά σε πλάγιο λόγο και έπειτα σε ευθύ λόγο στον Ποσειδώνα.

³⁰ Πρβλ. Ίλιάδα 24, όπου οι συμμετέχοντες θεοί μιλάνε σε πλάγιο λόγο, η Θέτιδα που είναι η βασική συνομιλήτρια του Δία παραμένει σιωπηλή και ο Δίας είναι ο μόνος που μιλάει σε ευθύ λόγο.

³¹ Πρβλ. επίσης Αινειάδα 10, όπου ο Δίας ζητά τη γνώμη των άλλων θεών αν και στο τέλος υποτιμά τη δική τους προσέγγιση και αντίληψη.

³² Βλ. Αιν.1.223 κ.ε. και Ίλιάδα 20.16 κ.ε.

³³ Σε κανένα επεισόδιο ο Δίας δεν είναι ο πρώτος ομιλητής στην ανταλλαγή λόγων. Εν αντιθέσει, οι συνομιλητές του, δηλαδή η Αφροδίτη και ο Ποσειδώνας, ξεκινάνε τη συζήτηση μέσω ερωτήσεων με σκοπό να επιλύσουν τις ανησυχίες τους.

διαχωρίζει με κάθετο τρόπο τις σχέσεις εξουσίας στις θεϊκές συνελεύσεις και τον τρόπο έκφρασής τους από τους ομιλητές, επειδή ο ευθύς λόγος δίνεται σε επώνυμους θεούς, όπως η Αθηνά, η Ήρα και η Αφροδίτη ειδικά στις συζητήσεις τους με τον Δία. Μόνο η σιωπή είναι ξεκάθαρος δείκτης κατωτερότητας των επώνυμων χαρακτήρων στις ομηρικές συνελεύσεις, όπως για παράδειγμα συμβαίνει με την Αθηνά στην *Ϊλιάδα* 4. Διαφορετικά σε όλες τις συνελεύσεις ο ευθύς λόγος έχει αποσυνδεθεί από τη μάζα - όπως συμβαίνει και εδώ - η οποία μιλάει σε πλάγιο λόγο και παραμένει ανώνυμη στις συνελεύσεις.

Συνεπώς, στη συνέλευση στις *Μεταμορφώσεις* 1, ο Οβίδιος παραχωρεί στον ισχυρό χαρακτήρα, δηλαδή τον Δία, ευθύ λόγο και στον ανίσχυρο χαρακτήρα - την μάζα των θεών - πλάγιο λόγο ή απλά σιωπή.³⁴ Ο Δίας έχει τον απόλυτο έλεγχο όχι μόνο του θνητού κόσμου, αλλά και της θεϊκής κοινότητας. Σε αντίθεση με άλλα έπη, η εξουσία του δεν γίνεται αντικείμενο κριτικής και δεν αμφισβητείται από κανέναν, ενώ ο ευθύς του λόγος είναι ο μόνος λόγος που αναδεικνύεται μέσα σε όλο το επεισόδιο. Επιπλέον, ο Δίας δεν έχει μόνο απόλυτη δύναμη λόγω της φυσικής του υπεροχής συγκριτικά με τους υπόλοιπους ομιλητές, όπως συμβαίνει στην *Ϊλιάδα* 8. Έχει ακόμη την απόλυτη δύναμη της γνώσης του παρελθόντος και την απόλυτη γνώση του μέλλοντος. Η απουσία ενός κεντρικού ήρωα, που θα προϋπέθετε ότι ένας θεός - μέντορας και ένας θεός - εμπόδιο υπάρχουν στις *Μεταμορφώσεις*, δικαιολογεί το ότι ο Δίας έχει την ολοκληρωτική ευθύνη αφήνοντας στο περιθώριο θεούς που παραδοσιακά συμβάλλουν στην ολοκλήρωση της επικής πλοκής.

---

³⁴ Οι θεοί χαρακτηρίζονται δύο φορές ως *superi* (*Μεταμορφώσεις* 1.170 και 1.177), χωρίζονται σε θεούς υψηλότερης ή χαμηλότερης θέσης (*Μεταμορφώσεις* 1.171 - 3) και λαμβάνουν θέση σε ένα μαρμάρينو δωμάτιο (*Μεταμορφώσεις* 1.177).

Επικές συνελεύσεις και πολιτικοί απόηχοι

Μια σημαντική παράμετρος της συνέλευσης στις *Μεταμορφώσεις* και της παρουσίας του Δία είναι οι πολιτικοί απόηχοι,³⁵ οι οποίοι φανερώνουν τη στενή σύνδεση του Δία με τον Αύγουστο.³⁶ Αντιστοίχως, η μάζα των θεών εξισώνεται με τον ρωμαϊκό λαό, σε πλήρη αντίθεση με τον Δία και τον αυτοκράτορα, όσον αφορά στο στάτους και την ισχύ.³⁷ Αυτοί οι πολιτικοί απόηχοι εξηγούν τις αναπαραστάσεις των χαρακτήρων στη συνέλευση στις *Μεταμορφώσεις* και την ταύτιση του Δία με τον Αύγουστο σε διάφορα σημεία στο έπος, όπως για παράδειγμα φαίνεται στο τελευταίο βιβλίο των *Μεταμορφώσεων*, μετά τον στίχο 15.843κ.ε.³⁸ Η σύνδεση μεταξύ Δία και Αυγούστου είναι συνήθης στην Αυγούστεια και την Ελληνιστική ποίηση,³⁹ λόγω του ότι ο Αύγουστος ανήκε στους μονάρχες που επιθυμούσαν την απόκτηση αστείρευτης δύναμης μέσω της στενής τους σύνδεσης με τους θεούς. Γι' αυτόν τον λόγο, για τον Αύγουστο, η σύγκριση με τον Δία ήταν αλληγορική και έδειχνε την δύναμη που μπορούσε να ασκήσει στον θνητό και συνεπώς και θεϊκό κόσμο.⁴⁰ Αυτή η προσέγγιση

---

³⁵ Βλ. Ziogas (2015:115 κ.ε.), Syme (1986:411), Feeney (1992:1 κ.ε.), Syme (1978:212 κ.ε.), Heinze (1925) για την *auctoritas*, τον έλεγχο και την λογοκρισία στο βασίλειο του Αυγούστου. Βλ. επίσης Buchheit (1966:85 κ.ε.), Müller (1987:270 κ.ε.), Williams (2009:154 κ.ε.), Wallace - Hadrill (1997:12 κ.ε.), Hardie (2002:34 κ.ε.), Habinek (2002:46 κ.ε.), Hinds (2006:42 κ.ε.), Kenney (2009:150 - 1), Galinsky (1996:54κ.ε.), Wiedemann (1975), Curran (1972), Tissol (2002), Dobbin (1995), Brunt (1988). Πρβλ. Smith (2006), Galinsky (2006), von der Osten (2006), Johnston (2006), Arena (2012) για την έννοια *libertas*.

³⁶ Ο Οβίδιος εδώ επιχειρεί μια σύνδεση μεταξύ του Δία και του Ρωμαίου αυτοκράτορα. Για τη σύνδεση του μύθου με σύγχρονα θέματα, πρβλ. *Αινειάδα* .1.148 - 53.

³⁷ *Μεταμορφώσεις* 1.199 - 205.

³⁸ Πρβλ. *Ορ.Επ.*1.19.

³⁹ Στη Ρώμη οι αυτοκράτορες δεν προϋπέθεταν τη φυσική παρουσία της θεϊκής δύναμης σε αντίθεση με τους Ελληνιστικούς αρχηγούς, βλ. Zanker (1990:234).

⁴⁰ Zanker (1990:317, 330 κ.ε.) για την επίσημη αναπαράσταση του θεού στη γη μέσω του Αυγούστου, ειδικά μετά τη μάχη στο Άκτιο. Βλ. επίσης Barchiesi (1997:47 κ.ε.) για τη σύνδεση του αυτοκρατορικού σπιτιού με την ιδέα της θεϊκής δύναμης. Για τη σχέση μεταξύ Δία και Αυγούστου ή και άλλων αυτοκρατόρων, π.χ. τον Τιβέριο και τον Κλαύδιο, βλ. Zanker (1990:317 - 8, 230 κ.ε.). Για την εξίσωση των θνητών αρχηγών με θεότητες στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, βλ. Bulloch (1984:209 κ.ε.). Για τους

δικαιολογεί και την δεσποτική συμπεριφορά του Δία σε ένα έπος που παραδοσιακά έχει θεωρηθεί ότι έχει πολιτικούς απόηχους.⁴¹

Συμπεράσματα

Η παραπάνω ανάλυση των υπό μελέτη επεισοδίων φανερώνει ότι ο Δίας πρωτοστατεί στις συνελεύσεις των Ομηρικών επών και των *Μεταμορφώσεων*, αλλά η ισχύς της ταυτότητάς του υπόκειται σε αλλαγές. Αφενός, στα Ομηρικά έπη η παρουσία του δεν ενσαρκώνει όλες της τυπολογίες εξουσίας, αφού άλλοι θεοί συμμετέχουν, αλλά και υπερέχουν, στην απόκτηση κάποιας μορφής εξουσίας. Στην *Όδύσσεια*, η Αθηνά, παρά ο Δίας, αντιπροσωπεύει τη γνωστική επάρκεια και την εύστοχη σκέψη, η οποία καθοδηγεί και την εξέλιξη των συνελεύσεων και της πλοκής του έπους. Στην *Ίλιάδα* 4, η ισχύς της Αθηνάς υποβαθμίζεται από την ισχύ της Ήρας, η οποία συναγωνίζεται την ισχύ του Δία και προσπαθεί να εξισώσει τις δυνάμεις τους αναφορικά με την εξέλιξη των αποφάσεων της συνέλευσης. Παράλληλα, στην *Ίλιάδα* 8, η προβολή της σωματικής υπεροχής του Δία συγκριτικά με τους άλλους θεούς υποβαθμίζεται μέσω της επέμβασης της Αθηνάς, η οποία δημιουργεί ένα κλίμα ισορροπίας στη σκηνή, όπως ακριβώς και στην *Όδύσσεια* 24. Η χρήση του ευθέος λόγου είναι συνήθης για τους επώνυμους χαρακτήρες, όπως η Αθηνά και η Ήρα, όμως οι υπόλοιποι θεοί παραμένουν στα Ομηρικά έπη ανώνυμοι, ως μια αδιαφοροποίητη μάζα και σιωπηλοί. Το μοτίβο της σιωπηλής αδιαφοροποίητης μάζας των θεών επαναλαμβάνεται στις *Μεταμορφώσεις*. Ωστόσο, στο έπος αυτό κανένας θεός δεν παρουσιάζει τη δική του

αρνητικούς απόηχους εξαιτίας αυτής της εξίσωσης, σύμφωνα με τον υπαινιγμό του θεϊκού συμβουλίου και την άδικη μεταχείριση του Δία, που αντιτίθεται στα αδικήματα του Λυκάονα και θυμίζει την προδοσία του Αυγούστου από Ρωμαίους ευγενείς, βλ. Fantham (2004:28). Για του θνητούς και την *apothēsis*, βλ. Currie (2012:331).

⁴¹ Για τη σύνδεση του Αυγούστου με το πολιτικό σκηνικό της εποχής του, βλ. Grebe (2004:35 κ.ε.) και υπ.40 παραπάνω.

οπτική και δεν αντιτάσσεται στην ισχύ ή τις δηλώσεις του Δία, αφού ο τελευταίος παρουσιάζεται να έχει την απόλυτη ισχύ, σωματική και λεκτική, εξαιτίας των πολιτικών απόηχων της συνέλευσης. Η ταύτισή του με τον Αύγουστο μαρτυρά την απόλυτη ταύτισή του με κάθε μορφή εξουσίας την ίδια στιγμή που οι Ολύμπιοι θεοί, δηλαδή ο Ρωμαϊκός λαός, παραμένουν ανίσχυροι και σιωπηλοί. Καταλήγοντας, στα Ομηρικά έπη η απόδοση ευθέως λόγου στους χαρακτήρες των θεϊκών συνελεύσεων δεν επηρεάζει τις σχέσεις εξουσίας, αλλά αντιθέτως οι τυπολογίες εξουσίας που προκύπτουν επηρεάζουν περαιτέρω τις σχέσεις εξουσίας. Αντίθετα, στις *Μεταμορφώσεις* η απόδοση ευθέως λόγου σε έναν χαρακτήρα αποτελεί πηγή εξουσίας σε όλες της τις εκφάνσεις και οι συζητήσεις εκλείπουν.

Βιβλιογραφία

Albis, R. V. (1996), *Poet and Audience in the Argonautica of Apollonius*. Lanham, Boulder, New York, London: Rowman and Littlefield.

Anderson, W. S. (1989), “Lycaon: Ovid’s Deceptive Paradigm in *Metamorphoses* 1”, *ICS* 14: 91 - 101.

Barchiesi, A. (2005), *Ovidio Metamorfosi, Volume 1 (Libri I - II), a cura di Alessandro Barchiesi con un saggio introduttivo di Charles Segal, Traduzione di Ludovica Koch*. Milano: Mondatori.

(1997), *The Poet and the Prince, Ovid and Augustan Discourse*. Berkeley: University of California Press.

Coleman, R. (1982), “The Gods in the ‘Aeneid’”, *G&R* 29.2: 143 - 68.

- Fantuzzi, M. and Hunter, R. (2004), *Tradition and Innovation in Hellenistic Poetry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fantuzzi, M. (2001), 'Homeric' Formularity in the *Argonautica* of Apollonius of Rhodes' στο Papanghelis, Th. D. and Rengakos, A. (επιμ.), *A Companion to Apollonius Rhodius*. Leiden, Boston, Köln: Brill, 171 - 192.
- Feeney, D. (1991), *The Gods in Epic, Poets and Critics of the Classical Tradition*. Oxford: Oxford University Press.
- Fränkel, H. (1975), *Early Greek Poetry and Philosophy, A history of Greek epic, lyric, and prose to the middle of the fifth century, translated by M. Hadas and J. Willis*. Oxford: Blackwell.
- Grebe, S. (2004), "Augustus' Divine Authority and Vergil's 'Aeneid'", *Vergilius* 50: 35 - 62.
- Hunter, R. (1993), *The Argonautica of Apollonius, Literary Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Katz, J. T. (2005), 'The Indo - European Context' στο Foley, J. M. (επιμ.), *A Companion to Ancient Epic*. Malden, Oxford: Blackwell, 20 - 30.
- Louden, B. (2005), "The Gods in Epic, or the Divine Economy" στο Foley, J. M. (επιμ.), *A Companion to Ancient Epic*. Malden, Oxford: Blackwell, 90 - 104.
- Lye, S. (2012), "Rewriting the Gods: Religious Ritual, Human Resourcefulness, and Divine Interaction in the *Argonautica*" στο Harder, M. A., Regtutt, R. F., Wakker, G. C. (επιμ.), *Gods and Religion in Hellenistic Poetry*. Leuven, Paris, Walpole: Hellenistica Groningana, 223 - 47.
- Mosca, M. (1974), "I presunti modelli del concilium deorum di Lucilio", *PP* 15: 373 - 84.
- Rengakos, A. (2001), "Apollonius Rhodius as a Homeric Scholar" στο Papanghelis, Th. D. and Rengakos, A. (επιμ.), *A Companion to Apollonius Rhodius*. Leiden, Boston, Köln: Brill, 193 - 216.

Stephens, S. A. (2003), *Seeing Double, Intercultural Poetics in Ptolemaic Alexandria*.
Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Winterbottom, M. (1989), "Speaking of the Gods", *G&R* 36.1: 33 - 41.

Zanker, P. (1998), *The Power of Images in the Age of Augustus*, translated by A. Shapiro.
Ann Arbor: University of Michigan Press.